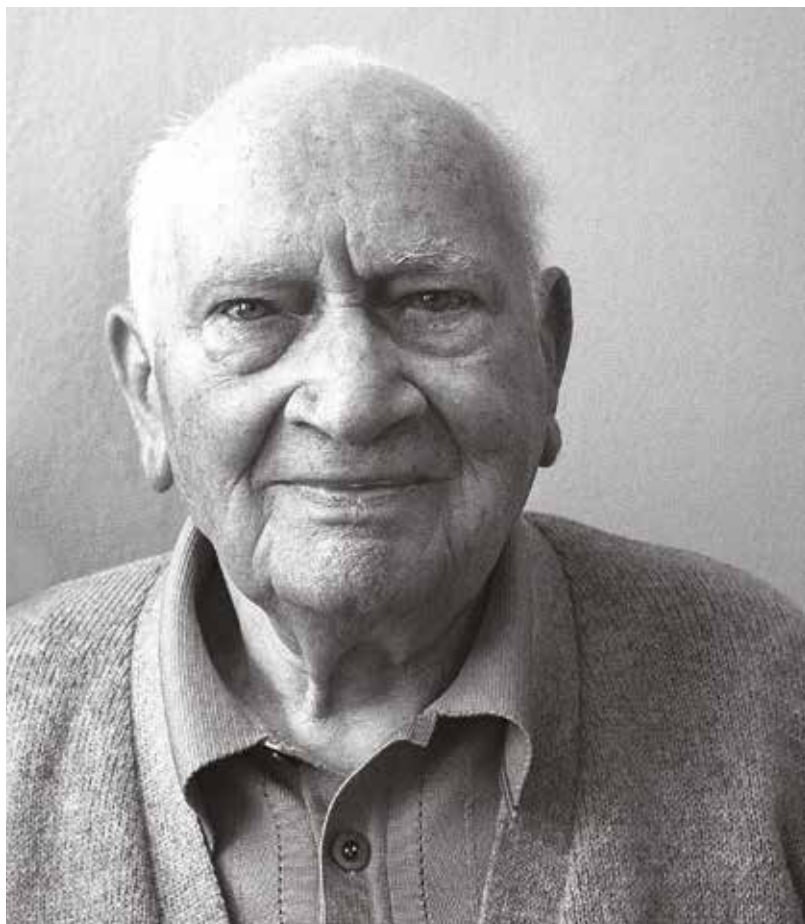

„Nel'utovali sme“

Dne 4. září 2023 zemřel Ján Zeman, někdejší odbojář a nejstarší politický vězeň na Slovensku. Pouhé tři měsíce chyběly k tomu, aby oslavil sté narozeniny. V rozhovoru při natáčení seriálu České televize *Po stopách třetího odboje* v roce 2011 řekl: „Som hrdý na to, že sme sa [so ženou] pri výsluchu dokázali udržať a neukázali sme im slabosť.“

Ján Zeman se narodil 20. prosince 1923 v Myjavě a jeho rodina patřila ke slovenským evangelíkům, jak bylo v kraji kolem tohoto města obvyklé. Maminka mu zemřela v mladém věku a otec žil v USA, kam vycestoval už před válkou za prací, a tak Ján vyrůstal u prarodičů. Vystudoval vyšší průmyslovou školu strojnickou v Bratislavě a poté pracoval jako vedoucí konstruktér v Považských strojárnách, n. p. Myjava, jedné z továren, které už před válkou začaly vyrůstat na česko-slovenském pomezí.

Komunistický převrat v únoru 1948 ho zastihl v Myjavě, kde i s manželkou bydlel. Začátkem března 1949 jej kontaktoval kurýr Štěpán Gavenda ze zpravodajské skupiny Františka Bogataje a vyzval jej ke spolupráci. Gavenda společně se svým kolegou Milošem Zemánkem vybudovali v Československu rozsáhlé špionážní síť, do nichž zapojili desítky spolupracovníků. Informace dodávali do bavorského Regensburgu Bogatajovi a Rudolfo Drbohlavovi, kteří oba pracovali pro Economic Research Unit, spolupracující s americkou zpravodajskou službou. Gavenda byl odvážný muž, možná až příliš. Historik Jaroslav Rokoský jej později popsals takto:

Ján Zeman na fotografii z roku 2011, kdy vznikl jeden z dílů dokumentární série České televize *Po stopách třetího odboje*, který mapoval činnost skupiny kolem Štěpána Gavendy (foto: Pavel Hroch)

„Pro Štěpána Gavendu se hodí označení dobrodruh. Současně to byl muž činu, který se nikdy nevzdával.“ (ROKOSKÝ, Jaroslav: *Odboj za časů hanebnosti. Protikomunistická skupina Štěpán Gavenda, Miloš Zemánek a spol.* In: *Sborník k mezinárodní konferenci Odboj a odpor proti komunistickému režimu v Československu a ve střední Evropě*. ÚSTR, Praha 2010, s. 236.)

Při rozhovoru s autorem tohoto textu v roce 2011 Zeman popsals, jak si kurýr získal jeho důvěru: „Na začiatku

priniesol list. Ja som ho otvoril, tam už bol list od Bogataje. Ja som to meno poznal z Carbonu (paradesantního výsadku z roku 1944 – pozn. autora), takže som mal dôveru.“ Gavenda navíc přinesl kromě dopisu od Bogataje ještě list od jednoho Zemanova příbuzného, čímž podpořil důvěryhodnost nabídky.

Pak už se rozběhla spolupráce. Přibližně v době, kdy Gavenda Zemanu kontaktoval, začala v myjavské továrně výroba zapalovačů pro

Neměli před sebou žádná tajemství. Olga Zemanová a Ján Zeman v roce 1947, kdy byl zaměstnán Považských strojárnách. (foto: archiv Jána Zemana)

dělostřelecké granáty. „*Dal som im plán továrne. Tam som vyznačil jednotlivé objekty, čo sa vyrába, kde je sklad zbraní pre Ľudové milície, aký je počet milicionárov a koľko zbraní sa vyrobilo...*“ Podle svých vzpomínek předal Zeman celkem asi pět zpráv. Jako vedoucí konstruktér měl neomezený přístup k informacím o podniku, materiálních zásobách i investiční výstavbě. Později popisoval, že Gavendovi podával zprávy nejen ze svého zaměstnání, ale i z dalších oblastí, například o represích proti církvi.

Jich spolupráce probíhala prostřednictvím mrtvé schránky, do níž Zeman vkládal zašifrované zprávy podle instrukcí. Schránkou byla velká zavařovací sklenice ukrytá pod konstrukcí triangulační věže u státní silnice nad Myjavou.

Zpravodajskou činnost Zeman před svojí tehdy dvaadvacitiletou manželkou Olgou, roz. Sandanusovou (nar. 1927), netajil, protože si na začátku vztahu řekli, že jeden před druhým nebudou mít žádná tajemství. Toto rozhodnutí si později ve vězení mnohokrát vyčítal, neboť cítil spoluvinu za její trápení. Olga spolu s ním dokonce chodila k mrtvé schránce, protože dvojice tak byla méně nápadná, a když ji její muž vybíral, kontrolovala okolí.

Sám Zeman později připustil, že ani on, ani jeho spolupracovníci nebyli příliš obezřetní. Gavenda například k Zemanovým chodil na přátelské návštěvy: „*On za mnou vôbec nemal príst. Mal urobiť schránku a už sa neukázal. On ale prišiel k nám ako k známym, žena ho pohostila... Schránku vybral a prišiel. A potom chodil stále.*“

Taková porušení konspirační práce bývají fatální. Prozrazení ale nakonec přišlo z jiné strany, zrádcem Gavendy a řady dalších se stal mladý muž vyslaný přímo do americké okupační zóny v Německu československou vojenskou roztědkou už v listopadu 1948. Jmenoval se Oldřich Mihola a měl krycí jméno „Zmetek“. „*Mihola se přes své mládí projevil jako poměrně schopný muž, neboť se mu již zhruba o rok později podařilo stát se důvěryhodným spolupracovníkem zpravodajské skupiny Františka Bogataje, kde nakonec působil jako jeden z jeho kurýrů,*“ hodnotí ho historička Markéta Bártová (BÁRTOVÁ, Markéta: ZMETEK ve službách komunistického bezpečnostního aparátu. Příběh agenta Oldřicha Miholy a jeho obětí. Sborník Archivu bezpečnostních složek, č. 16. ABS, Praha 2018, s. 105). Mihola tak získal a vyrazil informace, které vedly ke Gavendovu zatčení v Praze na Wilsonově nádraží 1. srpna 1949

(vše proběhlo tak rychle, že ani nestačil použít svoji pistoli).

Poté se začala hroutit celá síť a pro Zemana si brzy přišli. „*Dňa 3. augusta 1949 vo večerných hodinách bol zadržaný Ján Zeman, nar. 20. 12. 1923 v Myjave, prislušny tamtiež, bytom Myjava, zamestnaním technický úradník, ženatý, národnosti slovenskej, ktorý sa spojil s agentmi americkej sprav. služby a pre tuto získaval správy rázu hospodárskeho a politického,*“ píše se ve zprávě o jeho předběžné výpovědi z 5. srpna 1949. Sám Zeman to popsal takto: „*Ku mne do bytu došli dvaja a povedali, že ma zatýkajú. Že mám s nimi ísť do Bratislavy. Bolo to niekedy večer, podvečer. Tušenie som mal, ale utiecť nebolo možné, obaja boli ozbrojení.*“

Protože Zemanovo zatčení organizovalo nechvalně známé 5. oddělení Hlavního štábu, byl nejprve umístěn do vojenské věznice, opravdové výslechy však začaly až po jeho přesunu do věznice Státní bezpečnosti (StB). Podle vlastních vzpomínek zažil výslechy, které provázal nátlak i mučení: „*Xylolitová podlaha tam bola. Ja som si nemohol ani lahnúť a musel som len chodiť a leštiť tú podlahu. Potom ŠtB začala výsluchy, [...] mlátenie pištoľou do hlavy, mlátenie na chodidlá. Hovorilo sa tomu baštonáda. Potom tam došiel muž veľmi pekne oblečený a povedal, že nemá zmysel zapierať, že vraj Gavenda všetko povedal.*“

Po celou dobu měl však vyslýchaný největší strach o manželku Olgu, kterou také zatkli a neměl o ní zpočátku žádné zprávy. „*Najťažšie bolo pomyšlenie, že pri výsluchu na ŠtB nejakým spôsobom zneužijú moju manželku. Oni sa tým totiž vyhrážali. Ten psychický nátlak bol oveľa horší ako bitie.*“

Později vzpomínal, že přežít kriminál mu pomohlo právě to, že myslel na svojí ženu, která byla odsouzena společně s ním. Státní soud v Bratislavě je 6. října 1949 potrestal dle

Ján Zeman na silnici nad Myjavou, poblíž místa, kde se nacházela skrýš s mrtvou schránkou (foto: Luděk Navara)

Dole fotografie z vyšetřovacího spisu ke skupině Zeman Ján a spol. (foto: ÚPN SR)

paragrafu vyzvědačství (§ 5) obávaného zákona č. 231/1948 na ochranu lidově demokratické republiky. Ján Zeman dostal trest smrti, jenž byl v roce 1951 změněn na doživotí, a konfiskaci veškerého majetku. Manželka Olga dostala čtrnáct let vězení. Spolu s nimi bylo odsouzeno dalších sedm osob. Zeman po vynesení rozsudku zamířil nejprve do věznice Leopoldov a jeho žena do Ilavy. Mohli se ještě krátce rozloučit, což zařídil jeho obhájce. Pak už začala pouť po věznicích a lágrech v bývalém Československu. Během věznění na Mírově ho provázely zdravotní potíže. Také se zde potkal s Gustávem Husákem, kterého vnímal jako představitele režimu, jenž ho chtěl poslat na šibenici. Fakt, že dostal trest smrti v době, kdy byl Husák předsedou Sboru pověřenců, mu však nepřipomněl. Za mřížemi nakonec strávil téměř patnáct let a na svobodu vyšel v roce 1964.

Manželka Olga, již směl napsat první dopis až po třech letech, byla podmíněčně propuštěna na svobodu po osmi letech vězení (v roce 1957). Poprvé se spolu krátce viděli poté, co za ním přijela na návštěvu. Celou dobu bojovala za to, aby se dostal na svobodu. V roce 1964 se konečně dočkala, i když následky

věznění si na ní vybraly svoji daň. Olga měla podlomené zdraví, protože ve slovenských Želiezovcích vážně onemocněla cukrovkou. Oba se potýkali s nedůvěrou okolí, přesto se

jím podařilo začít nový život. V roce 1970 se dokonce dostali do Spojených států amerických za Jánovým otcem, ale nabídku, aby zůstali, nevyužili a vrátili se do Československa.

Kurýr, který za Zemanem přišel a přiměl ho ke spolupráci, dopadl ještě hůř. Štěpán Gavenda byl odsouzen stejně jako Zeman k trestu

smrti, který mu byl později změněn na doživotí. Poté se projevil jeho nezdolná a odvážná osobnost: utekl z vězení, dostal se i přes železnou oponu, jenže pak se znovu vrátil jako „agent-chodec“ a byl dopaden. Podruhé již trestu smrti neunikl. Byl popraven 28. června 1954 v Praze na Pankráci.

Ve vězení ovšem skončil i zrádce Mihola, a to v Bavorsku. Podnikl totiž neúspěšný pokus o přechod hranice zpět do Československa, byl dopaden a vyšla najevo i jeho špiónská minulost. V roce 1950 byl odsouzen na sedm let, ale v roce 1955 byl propuštěn a vyhoštěn z Německa. Usadil se na Slovensku a oženil se, ale v osobním životě se mu nedařilo. Rozvedl se a později měl údajně problémy s alkoholem. Zemřel v roce 1989.

Zeman přivítal změny v roce 1989, trápilo jej však následné rozdělení Československa. Do konce svého života zůstal aktivním pozorovatelem politického dění. Novinářka pracující pro slovenskou RTVS Soňa Gyrafášová, která s ním byla v pravidelném kontaktu, o něm napsala: „[...] zakladal na Myjave tiež Verejnost proti násilii, sledoval súčasné dianie. Veľmi mu záležalo na tom, aby bola táto krajina demokratická...“

V roce 2010 byl Ján Zeman vyznamenán pamětní medailí Václava Bandy, kterou uděluje český Ústav pro studium totalitních režimů. O čtyři roky později převzal slovenské státní vyznamenání a rok nato i ocenění slovenského Ústavu památi národa.

Po celý svůj život byl přesvědčen o tom, že se tehdy, v osudovém roce 1949, rozhodl správně, což shrnul slovy: „Štrnásť a pol roka väzenia v mladom veku, to bola veľká strata. Ale ani ja, ani manželka sme neľutovali.“

Luděk Navara